

Ihmeellistä, merkillistä ja hirmuista yht'aikaa

Suomalainen kuumatka ja sen edeltäjät

Jyrki Siukonen

Ensimmäisestä suomalaisesta avaruusmatkasta tulee tänä vuonna kuluneeksi satakolmekymmentäkolme vuotta. Kuten tunnettua, ilmakehän ulkopuolella vierailut pioneeri oli nimeltään Simeoni Jukola, seitsenpäisen veljessarjan keskimäinen. Sen tulisiko Simeonia matkansa johdosta nimittää astro-, kosmo- vai taikonautiksi saa jokainen päättää itse. Kannattaa kuitenkin panna merkille, että samalla kun Simeoni ampaisi saatanan selässä kohti Kuuta, hän ratsasti myös varhaisemman eurooppalaisen kirjallisuuden kyydissä. Seuraavassa tarkastellaan lyhyesti joitakin Simeonin edeltäjiä.

Perinteisen tulkinnan mukaan, jonka ensimmäisenä esitti Simeonin vanhempi veli Aapo, alkoholi näytteli pääosaa Simeonin avaruusmatkassa. Oletus on, että normaalitilassa ihmiselle ei

sattuisi moista. Mutta jos asiaa tarkastellaan kirjallisena tapahtumana, se on selvästi muutakin kuin yhden ryyppyreissun seuraus. 1800-luvun jälkipuolen eurooppalaisessa kirjallisuudessa avaruuskäynti ei ollut ennenkuulumaton tapahtuma. Lento pahalaisen kyydissä oli sekin juurtunut kirjallisuuteen jo monta sataa vuotta aiemmin. Simeonin kuumatka asettuu siis ainakin kahdenlaisten lajityyppien jatkumoon.

Toisin kuin moderneissa abduktiotarinoissa esiintyvät kertojat, Simeoni ei ole voimaton uhri joka kaapataan avaruuteen. Päinvastoin hän osallistuu tietoisena tapahtumiin. Kavutessaan Lusifeeruksen selkään Simeoni haluaa varmistaa: "Mihinkäs nyt mennään?" Vastaus kuuluu: "Ylöspäin mennään". Kohtaus muistuttaa tohtori Faustin kuuluisaa lentomatkaa. Sekä 1500-luvulla kirjoitetussa saksalaisessa Faust-kirjassa että Christopher Marlowen sen pohjalta vuonna 1604

Vuonna 1835 Hyväntoivonniemen observatoriossa Richard Lockarveli havainneensa Kuussa tämän-tyyppistä lentävää elämää. Piirros newyorkilaisessa Sun-lehdessä.

laatimassa näytelmässä päähenkilö lentää toiselle puolen maailmaa paholaisen avustuksella. Vastaavanlaisen matkan tekijöihin kuuluu myös Cervantesin *Don Quijotessa* mainittu liseniaatti Torralba, jonka paholaiset lennättivät kahdessa-toista tunnissa Madridista Roomaan ja takaisin, sekä niin lähelle Kuuta, että hän olisi voinut kädellään sitä koskettaa. On huomattavaa, että liseniaatti Torralban tapauksessa luovutaan raskastekoisista kulkuvälineistä ja siirrytään kevyempään matkantekoon (lentolaitteena toimii ruokokeppi). Varhaisissa Faust-tarinoissa kulkuvälineenä ovatkin vielä lohikäärmeiden vetämät kärryt, kenties muistumana profeetta Eliaan vaunuista, joilla käytiin Kuussa italialaisen Lodovico Arioston 1516 ilmestyneessä runoelmassa *Orlando Furioso*. Mutta myöhemmässä, Goethen kirjoittamassa versiossa välineeksi riittää jo pelkkä Mefistoteleen viitta; "Pois romun paino, kyllä lentää mies!"

Siitä mitä Faust lentonsa aikana näkee on kahdenlaista versiota. Marlowen päähenkilö on kiinnostunut kosmologiasta ja saa tutkia pilviä, planeettoja, tähtiä, sekä kääntöpiirit ja taivaan alueet Kuusta aina uloimpaan kehään, sinne missä on *primum mobile*. Saksalaisessa Faust-kirjassa taivaankansi on toissijaista. Lento tapahtuu kyllä neljänkymmenenseitsemän mailin korkeudessa, mutta mielenkiinto kohdistuu

Euroopan ja Aasian maihin. Faustin katse kiinnittyy erityisesti Konstantinopoliin, jonka liepeillä seilaa sotajoukoin lastattuja laivoja. Omalla matkallaan Simeoni pääsee pidemmälle eli Kuuhun, mutta ei hänkään puhu tähtitaivaasta mitään. Sen sijaan hän näkee saksalais-Faustin tavoin monia eri maita. Kurkistaessaan Kuun reunan yli hän erottaa kaukaisuudessa allaan "Enklannin valtakunnan, Turkinmaan, Pariisin kaupungin ja Amerikan valtakunnan". Hän näkee myös iso-Turkin nousevan ja kauheasti hävittävän kaikki.

Vaikka Simeoni omien sanojensa mukaan todistaa matkallaan sellaisia ihmeitä ja kummia, että niitä ei voi syntinen kieli kertoa, niin on hänellä heti ennakkokäsitys siitä mihin on tultu. Simeoni näet tietää, että Kuu on, "kuten sokea-eno kertoili, suuri, ympyrjäinen ja loistava kalliosaari ilmassa". Lieneekö Jukolan poikien sokea-eno, jonka juttuja he kirjansa ensimmäisessä luvussa kuuntelevat, sukua sille enolle, joka kertoo maailmankaikkeuden rakenteesta Antero Vareliuksen kirjassa *Enon opetuksia luonnon asioista*. Siinä kirjassa oli ollut puhetta Kuun ja muidenkin taivaankappaleiden asukkaista. Vareliuksen moniviisas Eno arvelee, että Kiertolaisilla (eli planeetoilla) on asukkaita: "Kyllä kaiketi niissä asuu ihmisiäkin elikkä muita järjellisiä olentoja; sillä ei suinkaan

Totesimme pian, että kuussa oli asukkaita. He olivat ainakin kymmenen metrin pituisia ja kädessä oli vain kaksi sormea. Päätään he pitivät oikeassa kainalossa.

Paroni Münchhausenin kuumatkalla tutustuttiin isokokoiisiin asukkaisiin. Kuvitettuja Klassikkoja, nro 102.

Luojan viisaus ole heitä pannut joutilaina juoksemaan [...]”. Sama pätee Kuuhun, olkoonkin että parhailla tähti-kurkistimilla ei Enon mukaan ole vielä erotettu Kuussa puita tai eläviä olentoja.

Lentäen olisit perillä

Jo antiikin aikana Kuu oli arveltu asutuksi. Vaikka mielipiteet asukkaista vuosisatojen kuluessa vaihtelivatkin, yhtä mieltä oltiin ainakin siitä, että maailmana Kuu on erilainen kuin omamme. Pythagoralaisten mukaan Kuussa kaikki eläimet ja kasvit ovat suurempia kuin Maassa, Plutarkhos puolestaan arveli sinne vaatimattomia, niukkoihin oloihin sopeutuneita kasveja ja varreltaan vähäisiä ihmisiä. Runoilija Dante kävi paikan päällä ja kohtasi siellä kuolleiden henkiä. Suomalainen 1600-luvun alun luonnonfilosofi Sigfried Aronus Forsius halusi jättää moiset arvelut omaan arvoonsa, ja ennakoi siinä suhteessa jo uuden ajan tiedettä. Mutta Kuun asukkaat olivat liian hauska aihe haaskattavaksi tylsien tieteilijöiden skeptisiin lausuntoihin. Kun 1600-luvun kirjailijat Francis Godwin ja Cyrano de Bergerac päästivät mielikuvituksensa valloilleen, he kohtasivat Kuussa jälleen jättiläisiä. Kirjallisuudessa kysymys Kuun asukkaista muuttuikin lähes yksinomaan humoristiseksi, ja sellaisena sitä tarjoihtiin suomalaisille lukijoille vielä 1800-luvun puolivälissä. Tällöin valmistui ensimmäinen suomennos Rudolf Erich Raspen vuonna 1781 ilmestyneistä Münchausehtarinoista, joihin myös sisältyy vierailu Kuussa. Raspen parodiassa antiikin pythagoralainen traditio on edelleen voimissaan: ”Kaikki esineet kuussa ovat erinomaisen isoja; tawallinen kärpäinen esimerkiksi on yhtä iso kuin meidän lammas.”

Matka Kuuhun ei ollut pelkästään kosmologinen hanke vaan liittyi myös kysymykseen lentämisestä. Fiktiossa keinot olivat vapaat; Godwinin kirjassa matkustetaan lintujen vetämänä, Raspen Münchausen puolestaan päätyy Kuuhun pyörremyrskyn lennättämällä laivalla. Todellinen lentotaidon keksiminen voisi kuitenkin avata aivan uudenlaisia näköaloja. Englantilainen oppinut John Wilkins oli ennakoinut asiaa jo vuonna 1638: ”Niin kuin me nyt ihmettelemme esi-isiemme sokeutta kun he eivät huomanneet sellaisia asioita jotka meistä näyttäivät ilmeisiltä ja päivänselviltä, niin tulevat meidän jälkeläisemme hämmästelemään meidän tietämättömyyttämme yhtä lailla selkeissä asioissa. Kepler ei epäile etteivätkö jotkut heidän

kansakunnastaan muodosta ensimmäisen kolonian, joka asuttaa tuon toisen maailman heti kun lentämisen taito on löydetty.” 1600-luvun kirjoittajista lähimmäs modernia kuulennon tekniikkaa osui lopulta Cyrano de Bergerac, joka pääsi perille käyttämällä ilotulitteista koottua monivaiherakettia.

Unimatkailu avartaa

Simeoni ei kuvaile Kuun maisemia kovinkaan tarkasti. Päähuomion vie Lusifeeruksen kuuluisa saapasnahkatorni. Se seisoo Simeonin mukaan Kuun viimeisellä reunalla, korkean kukkulan laella. Tämä tieto kuitenkin riittää siihen, että voimme paikallistaa sittemmin räjähdyksessä tuhoutuneen tornin Kuun pohjoisreunalla kohoavaan Leibniz-vuoristoon, jonka huiput yltävät jopa kymmenen kilometrin korkeuteen. Sieltä Simeoni aloittaa paluumatkinsa putoamalla kohti Maata. Hän pitelee kuitenkin käsissään saapasnahkaista pärettä, joka jarruttaa putoamista. Simeoni ei näet usko yleiseen painovoimateoriaan, vaan vanhempaan ajatukseen eri taivaankappaleiden ominaislaadusta. Maa häntä puoleensa koska hän on Maasta kotoisin, ja vastaavasti Kuu vetää puoleensa Kuusta peräisin olevaa nahkapalaa. Simeoni seilaa pehmeästi kotiplaneetalle ja laskeutuu kuusen juurelle. Kun hän päästää irti nahkapalasta se lentää takaisin Kuuhun.

Simeonin matkan pääpaino ei ole Kuun olosuhteiden pohdiskelussa vaan Lusifeeruksen ennustamassa maailmanlopussa. Tämän eskatologisen puolen jätämme nyt sivuun, mutta tarinassa on edelleen eräs ulottuvuus, jota kannattaa pohtia. Tuomas yhtyy Aapon epäilyyn siitä, että koko matka oli seurausta kohtuuttomasta alkoholin käytöstä: “[...] kaikki mitä Simeoni on nähnyt, on kenties kotoisin pohmelaisen aivosta vaan.” Veliparka ehkä näki vain houreunen, mutta kirjallisessa avaruusmatkailussa tällaisille unimatkoille on myös oma traditionsa. Lajityypin perusteos on Ciceron *Scipion unennäkö*, jossa tarkastellaan maapallon pintaa avaruudesta käsin samaan tapaan kuin Faust ja Simeoni myöhemmin. Barokin monioppinut jesuiitta Athanasius Kircher julkaisi oman versionsa unessa tehdystä avaruusmatkasta vuonna 1656. Mutta ehkä kaikkein merkillisin ja merkittävin kirjallinen saavutus on tähtitieteilijä Johannes Keplerin *Somnium*, postuumisti vuonna 1634 ilmestynyt kuvaus Kuusta, sen olosuhteista ja asukkaista.

Keplerin taidokkaasti rakennettu teksti rakentuu useasta sisäkkäisestä kertomuksesta, jotka sisältyvät unessa luettuun kirjaan. Varsinaiset Kuun kuvaukset kertoo islantilaisen noidan kanssa kommunikoiva henki (daemon). Hän paljastaa miten ihminen voi päästä henkien kuljettamana kuunpimennyksen varjoa pitkin Maasta Kuuhun. Keplerin kertomuksen henki viihtyy varjoisassa Islannissa ja edustaa pakanallista maailmaa, joka kristilliseltä kannalta katsoen on "Lusifeeruksen" komennossa. Liekö siis ihme, että Keplerin unen karussa Kuussa asuu käärmemäisiä olentoja, jotka kasvavat nopeasti ja elävät lyhyen elämän. Kaikki tämä on, kuten Juhani toteaa Simeonin kertomuksesta, "ihmeellistä, merkillistä ja hirmuista yht'aikaa." Kepler lyökin ensitahdit sille tieteiskirjallisuuden lajityypille, jonka perillisiä ovat *Alien*-elokuvioiden demoniset avaruushirviöt. Suomalaisen Simeonin juopunut uni kytkeytyy puolestaan toiseen science fictionin suosimaan tematiikkaan eli maailmanloppuun. Vähemmästäkin pää pyörii; "Minä olen nähnyt Lusifeeruksen karvaisen voiman!" Asiaa pohdittuaan veljekset ottavat Simeonin näyn varoituksena ja päättävät luopua alkoholin kirouksesta. Päätös on helppo tehdä, sillä viina on talosta loppunut.

KIRJALLISUUTTA

- Anonyymi, *Historia & Tale of Doctor Johannes Faustus*. Teoksessa *German Medieval Tales*. New York 1983.
- Miguel de Cervantes Saavedra, *Mielevä hidalgo Don Quijote manchalainen*. Jälkimmäinen osa, suomentanut J. A. Hollo. Helsinki 1951.
- Cicero, *Scipion unennäkö*. Suomentanut K. J. Hidén. Helsinki 1905.
- Johann Wolfgang von Goethe, *Faust*. Ensimmäinen osa, suomentanut Valter Juva. Helsinki 1916.
- Aleksis Kivi, *Seitsemän veljestä*, teoksessa *Valitut teokset*. Helsinki 1929.
- Christopher Marlowe, *The Tragical History of Doctor Faustus*. Text of 1604. London 1961.
- [Rudolf Erich Raspe], *Parooni Myrkkhausin kummalliset matkat ja retket maalla ja merellä*. Suomentajaa ei mainita. Helsinki 1856.
- Antero Varelius, *Enon opetuksia luonnon asioista*. Ensimmäinen osa, 2. painos. Turku 1855.
- [John Wilkins], *The Discovery of a World in the Moone*. London 1638.

Kirjoittaja työskentelee Suomen Akatemian tutkijatohtorina Renvall-Instituutissa. Häneltä ilmestyi vuonna 2003 maapallon ulkopuolisten olentojen kulttuurihistoriaa antiikista 1700-luvulle esittelevä teos "Muissa maailmoissa" (Gaudeamus).